

context of criticism, it is possible to distinguish the certain lacks of their functioning: often in Thought taken shipping without the observance of certain regulation; the matters of local government were small known to society; important questions lay unsolved many months, and, even, years; during many months Thought and Justice engaged in businesses that can be given under control of courts or police; frequent are resolutions Province from municipal Rule about abolition of resolutions of Kharkov Thought, on reason of their illegality; often correct priorities were not done in the questions of equipping with modern amenities of city; made decision about a rise in wages to the persons of municipal Management in the conditions of First World war and global problems of Kharkov.

Keywords: municipal power, city Kharkov, miscalculations in activity, criticism, equipping with modern amenities.

* * *

УДК 27:930(477.6)«18/193»

Орлов В. М.,

кандидат історичних наук, науковий співробітник науково-дослідного сектору науково-освітньої роботи, Полтавський музей авіації і космонавтики, відділ Полтавського краєзнавчого музею ім. Василя Кричевського (Україна, Полтава), vladlen-orlov@rambler.ru

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК В ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДОНБАСУ (XIX – ПЕРША ТРЕТИНА XX СТОЛІТТЯ) В НОВІТНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Проаналізовано наукові праці вітчизняних професійних істориків 1990–х років – початку XXI століття з історії релігійного чинника в українському Донбасі протягом XIX – першої третини XX століття. Релігія є ключовим соціальним інститутом, тому взаємодія з органами державної влади та політична стратегія державних інститутів релігії і церкви є актуальним. До початку XXI століття в Україні відбулося накопичення сучасних історичних досліджень, присвячених релігійному фактору в історії окремих регіонів, зокрема й Донбасу. Це вимагає детального аналізу різнопланових науково-історичних праць з історії релігії та церкви Донбасу XIX – першої третини XX століття.

Визначено найбільш популярну проблематику у вивченні релігійної історії Донбасу. Акцентовано увагу на особливій ролі православ'я в становленні релігійної мапи регіону та домінуванні наукових робіт, присвячених саме православним інституціям.

Ключові слова: державна політика, Донбас, історія, православ'я, релігія, сучасна українська історіографія, Україна, церква.

Конфесійний фактор у сучасній Україні залишається досить важливим чинником суспільного розвитку. Однак, в радянському історіописанні історія релігії та церкви в Україні розглядалася під ідеологічним кутом зору і студіювання історії релігії і церкви залишалася «маргінальною», «фронтирною», регресивною й неперспективною проблематикою у полі дослідження історика. Переосмислення та відхід від ідеологічних засад в історіографії, запозичення модерної теоретичної бази та методології надає реальну можливість вивчення історії релігії та церкви в контексті історико-регіоналістичних студій. Проте, зазвичай подібна проблематика розглядається через призму досліджень культурологів, релігієзнавців, філософів, психологів, представників релігійних культів, тому вивчення історії релігії та церкви в Україні загалом і у Донбасі, зокрема, під кутом зору фахового історика, історіографа сприяє всебічному аналізу цієї проблеми.

Метою статті є визначення ролі конфесійного фактору в становленні українського Донбасу упродовж XIX – 30-х рр. XX століття у складі Російської імперії та СРСР в сучасних українських науково-історичних дослідженнях.

Академічним пошуком у царині історії релігії та церкви українського Донбасу XIX століття – 1930-х рр.

були відзначені праці І. Довжука та С. Підченко [1; 2], Л. Моїсєнко [3; 4], С. Татаринів і Н. Тутової [5], А. Федьків [6], А. Фесенка [7], О. Форостюка [8] та інших. Окремі питання інституційного зростання історичної науки щодо розвитку релігійної тематики на теренах українського Донбасу відображена у авторській монографії [9]. Останнім значним, фундаментальним напрацюванням є колективна монографія «Донбас в етнополітичному вимірі» (2014), опублікована науковими співробітниками Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, яка окрім вивчення історичної ретроспективи етнонаціонального чинника фіксує роль релігійного фактору в становленні та розвитку Донецької і Луганської областей України [10].

О. Форостюком ще у 1999 р. в одній із перших монографій у новітньому українському історіописанні історії релігійних громад в Україні XX століття, присвяченій історії православ'я на Луганщині упродовж 1917–1988 рр., зауважено на негативній ролі більшовизму, котрий порушив баланс взаємовідносин між державою як політичним інститутом та соціальним інститутом церкви. Також історик чітко наголосив на наявності подвійних стандартів у ставленні радянської влади в Україні до релігійних об'єднань. Цей дуалізм автор пояснює тим фактом, що «реально взаємовідносини Церкви і держави регулювались не офіційно прийнятими законами, а секретними підзаконними актами» [8, с. 92]. Загалом погоджуючись із подібною тезою, можемо знайти ще й додаткову ілюстрацію подібної сентенції у праці О. Форостюка. Наприклад, в 1921 р. було сформовано ліквідаційну комісію Народного комісаріату юстиції УСРР, до повноважень якої належить відокремлення церкви від політичного інституту держави, а також від освітньої царини [8, с. 92]. Методами послаблення впливу релігійного фактору на суспільство з боку більшовицької влади, на думку історика, є спектр від економічних впливів аж до засобів прямого безпосереднього впливу на представників кліру (аж до їх фізичного знищення) [8, с. 92]. Так, до цього переліку О. Форостюк додає й сприяння внутрішнього протистояння та децентралізаційні процеси у середовищі церковних інституцій. Наприклад, у монографії міститься детальний список організацій, створених на православному релігійному полі України протягом 1920-х рр., зокрема: «... Українська автокефальна православна церква (УАПЦ), обновленська церква ... Українська соборно-єпископальна церква (УСЄЦ) ... Істинно-православна церква (ІПЦ)...» [8, с. 92]. На думку історика, на теренах Донбасу упродовж 1920-х рр. подібна мозаїчність була проілюстрована наявністю різних непримиренних груп у православному середовищі, зокрема обновленством та становленням Лугансько-Донецької єпархії УСЄЦ. Так, «... 1 травня 1927 р. в Луганському окрузі ... з 106 громад майже половина знаходилась в руках обновленців (28 громад) і соборно-єпископців (24 громади) [8, с. 93]. Також монографія О. Форостюка містить інформацію про наявну мережу Істинно-православної церкви [8, с. 93].

Паралельно із характеристикою наявного історико-краєзнавчого матеріалу автор не обмежується фіксуванням фактів знищення окремих деномінацій або церковних інституцій. Ним наголошено на спрямовуючому, визначальному принципі політики радянської влади в

релігійний царині: «поділяй та володарюй». Так, після сегментації і маргіналізації православ'я розпочинається, як зауважує історик, поступовий процес знищення окремих релігійних міноритаріїв. Наприклад, на Луганщині упродовж останньої третини 1920-х – першої половини 1930-х рр. «... богоборці ліквідували основну масу громад різних конфесій» [8, с. 93]. Подібний висновок, на нашу думку, у новітньому українському історіописанні історії релігії та церкви в Україні ХХ століття не є інноваційним або унікальним. Однак, додатково ілюструє існуючий стан православних громад на теренах сучасної Луганщини в історико-регіоналістичному вимірі.

У 2005 р. відбувся захист двох дисертаційних досліджень, які ілюстрували етноконфесійний фактор в історії Донбасу, на прикладі історичної ретроспективи єврейського народу. До цієї когорти варто віднести дисертації В. Гончарова [11] та О. Сучкової [12]. Ці роботи стосувались етнонаціональної проблематики, але релігійний фактор не є безпосереднім предметом наукового пошуку. Так, значним позитивом праці О. Сучкової є визначення поняття «Донбас», використання котрого превалює у розвідці історика. Під ним розуміються ті «... землі ... у 1920–1930-х рр. входили до складу Донецької губернії...» [12, с. 2].

У другій половині 2000-х рр. А. Фесенко зробив огляд новітніх українських історичних досліджень з історії православної церкви в Україні, зауваживши, що в сучасній українській історіографії представлені роботи, які присвячені окремим питанням конфесійної історії як загальноукраїнського контексту, так і релігійних громад Донецького регіону. Запропоновано істориком наступний перелік дослідників, а саме: Р. Белоглазов, В. Борщевич, М. Горяча, Т. Євсєєва, О. Ігнатуша, Ж. Канталінська, В. Силантьєв, А. Стародуб, О. Форостюк, В. Ченцов, М. Шитюк, котрі упродовж періоду незалежності України були задіяні в студіюванні цієї проблематики [7, с. 7]. Цікавим положенням, уміщеним в авторефераті є те, що упродовж українських національно-визвольних змагань 1917 – початку 1920-х рр. існували три підходи до реалізації державно-релігійної політики. Так, А. Фесенком визначено, що у період Української Центральної Ради церква була офіційно відокремлена від держави та сфери освіти. На противагу Гетьманат П. Скоропадського був спрямований на визначення українського штибу православ'я домінуючою релігійною церквою. Дещо іншою була політика щодо православ'я в очільників Директорії УНР. Ця модель, на думку історика, ґрунтувалась на намаганнях включити до орбіти державних органів й інститут церкви. Причому, визначальну роль у цьому процесі відігравали геополітичні, зовнішньополітичні мотиви, наприклад, боротьба з російською інвазією [7, с. 9]. Підсумком аналізу цієї моделі є акцентуація на провині представників українського православного духовенства, котре не відчуло «... нової соціально-політичної ситуації та нездога йти на компроміс з владою...» [7, с. 9]. Подібна позиція, на нашу думку, є слушною виключно частково, тому що навіть наявність такої стратифікації державної політики щодо релігії засвідчує відсутність єдиної уніфікованої стратегії щодо релігії та церкви у середовищі вітчизняних політиків-державників періоду українських національно-визвольних змагань 1917 – початку 1920-х рр. На противагу відсутності єдиної концепції українських

державних інститутів для російського більшовизму була характерною чітка стратегія знищення православної церкви як соціального інституту, який несе стимулюючу та регулюючу функції як в загальноукраїнському масштабі, так і в контексті Донбасу. Як слушно зазначив А. Фесенко, «... як більшовикам не вдалося відразу знищити православну церкву, політика радянської влади трансформується в тактику руйнування церкви зсередини...» [7, с. 10]. На нашу думку, окреслене коло питань А. Фесенком та їх трактування наближається до позиції О. Форостюка, проілюстрованої в новітній вітчизняній історіографії історії релігії та церкви в Україні ХХ століття щодо підтримки обновленства та поступової реалізації політики на знищення православної церкви на Донбасі.

Значним позитивом роботи є окрім характеристики державно-релігійних відносин та особливостей реалізації конфесійної політики в конкретному субрегіоні була характеристика Л. Моїсєєнко сутності та слушності використання терміну «Донбас» і окреслення адміністративно-територіальних меж цього регіону. Так, автор розуміє під ним «... відносно до адміністративного розподілу Російської імперії... частини Катеринославської, Харківської губерній, Облaсті війська Донського. А саме: Бахмутський, Маріупольський, Слов'янoсербський повіти Катеринославської губернії, Старобільський, частина Ізюмського, Куп'янського повітів Харківської губернії, частина Таганрозького округу, ряд станиць Донецького та Черкаського округів Облaсті війська Донського...» [4, с. 8].

Отже, упродовж двадцяти п'яти років української незалежності сформовано цілий корпус академічних досліджень історичної ретроспективи релігійних фондаций в Україні. Якщо вести мову про історію релігійного чинника та його роль в розвитку українського Донбасу, можемо констатувати: 1) значну множину монографій, наукових статей, брошур і дисертаційних досліджень, які ілюструють становлення та розвиток церковних інституцій Донбасу упродовж ХІХ – 1930-х рр.; 2) особливий акцент на домінуванні науково-історичних праць з історії православ'я Донбасу протягом 1920–1930-х рр., які сфокусовані на складнощях комунікації між радянською інституційною державою та церквою у конкретно визначеному регіоні України; 3) окрім основної тематики, присвяченої історії релігії і церкви на Донбасі, більшість авторів не оминили характеристики сутності терміну «Донбас», історико-географічного, етноконфесійного виміру цього поняття, зауваживши на його полісемантичності та синтетичності.

Висшезазначений опус не є вичерпним аналізом науково-історичних робіт з історії релігії та церкви на Донбасі протягом ХІХ – першої третини ХХ століття і є виключно фіксатором необхідності студіювання історико-релігійної проблематики у контексті сучасних регіоналістичних студій України.

Список використаних джерел

1. Довжук І. В. Російська православна церква в культурному та економічному житті Донбасу у 20-х рр. ХХ ст.: монографія / І. В. Довжук, С. А. Підченко. – Луганськ: Вид-во СЧУ ім. В. Дала, 2012. – 136 с.
2. Підченко С. А. Місце Російської Православної Церкви в культурному та економічному житті Донбасу у 20-ті рр. ХХ ст.:

автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / С. А. Підченко. – Луганськ, 2009. – 20 с.

3. Моїсеєнко Л. М. Християнські конфесії Донбасу (1880–1914 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Л. М. Моїсеєнко. – Донецьк, 2009. – 20 с.

4. Моїсеєнко Л. М. Християнські конфесії Донбасу (1880–1914 рр.): монографія / Л. М. Моїсеєнко. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2013. – 272 с.

5. Татаринов С. Й. Історія православ'я Донеччини (XVIII – XX століття) / С. Й. Татаринов, Н. О. Тутова. – Артемівськ: [б. в.], 2010. – 179 с.: іл.

6. Федьків А. Б. Внесок парафіяльного духовенства в розвиток початкової освіти на Донбасі в XIX ст. / А. Б. Федьків // Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2010. – Вип.33. – С.28–31.

7. Фесенко А. М. Православна церква в політиці радянської влади 20–х рр. XX ст.: на матеріалах Донеччини: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / А. М. Фесенко. – Харків, 2007. – 19 с.

8. Форостюк О. Д. Православная Луганщина в годы гонений и трагических испытаний (1917–1988 гг.) / О. Д. Форостюк. – Луганск: Редакционно-издательский отдел ЛИВД, 1999. – 120 с.

9. Орлов В. М. Від релігійного андеграунду до наукової реабілітації: нові релігійні течії в історіографії 1960–х рр. – початку XXI століття / В. М. Орлов. – Полтава: Астрія, 2015. – 330 с.

10. Донбас в етнополітичному вимірі: монографія / [В. Котигоренко, О. Калакура, Л. Ковач та ін.]. – К.: ІПЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.

11. Гончаров В. В. Єврейське населення Південно–Східної України. 1861–1917 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В. В. Гончаров. – Донецьк, 2005. – 20 с.

12. Сучкова О. Ю. Євреї в Донбасі (20–30-ті роки XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О. Ю. Сучкова. – Донецьк, 2005. – 20 с.

References

1. Dovzhuk I. V. Rosijs'ka pravoslavna cerkva v kul'turnomu ta ekonomichnomu zhytti Donbasu u 20-h rr. XX st.: monografija / I. V. Dovzhuk, S. A. Pidchenko. – Lugans'k: Vyd-vo SNU im. V. Dalja, 2012. – 136 s.

2. Pidchenko S. A. Miscе Rosijs'koi' Pravoslavnoi' Cerkvy v kul'turnomu ta ekonomichnomu zhytti Donbasu u 20-ti rr. XX st.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: спец. 07.00.01 «Istorija Ukrai'ny» / S. A. Pidchenko. – Lugans'k, 2009. – 20 s.

3. Moisejenco L. M. Hrystyjans'ki konfesii' Donbasu (1880–1914 rr.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: спец. 07.00.01 «Istorija Ukrai'ny» / L. M. Moisejenco. – Donec'k, 2009. – 20 s.

4. Moisejenco L. M. Hrystyjans'ki konfesii' Donbasu (1880–1914 rr.): monografija / L. M. Moisejenco. – Donec'k: DVNZ «DonNTU», 2013. – 272 s.

5. Tatarynov S. J. Istorija pravoslav'ja Donechchynu (XVIII – XX stolittja) / S. J. Tatarynov, N. O. Tutova. – Artemiv's'k: [b. v.], 2010. – 179 s.: il.

6. Fed'kiv A. B. Vnesok parafijalnogo duhovenstva v rozvytok pochatkovoi' osvity na Donbasi v XIX st. / A. B. Fed'kiv // Hileja: naukovyj visnyk: zb. nauk. prac' / gol. red. V. M. Vashkevych. – K.: VIR UAN, 2010. – Vyp.33. – S.28–31.

7. Fesenko A. M. Pravoslavna cerkva v polityci radjans'koi' vlady 20-h rr. XX st.: na materialah Donechchynu: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: спец. 07.00.01 «Istorija Ukrai'ny» / A. M. Fesenko. – Harkiv, 2007. – 19 s.

8. Forostjuk O. D. Pravoslavnaja Luganshhyina v godi gonenyj u tragycheskyh yspytanyj (1917–1988 gg.) / O. D. Forostjuk. – Lugansk: Redakcyonno-zydatel's'kij otdel LYVD, 1999. – 120 s.

9. Orlov V. M. Vid religijnogo andeg'raundu do naukovoi' reabilitacii': novi religijni techii' v istoriografii' 1960-h rr. – pochatku XXI stolittja / V. M. Orlov. – Poltava: Astraja, 2015. – 330 s.

10. Donbas v etnopolitychnomu vymiri: monografija / [V. Kotygorenko, O. Kalakura, L. Kovach ta in.]. – K.: ІПЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.

11. Goncharov V. V. Jevrejs'ke naselennja Pivdenno–Shidnoi' Ukrai'ny. 1861–1917 rr.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: спец. 07.00.01 «Istorija Ukrai'ny» / V. V. Goncharov. – Donec'k, 2005. – 20 s.

12. Suchkova O. Ju. Jevrei' v Donbasi (20–30-ti roky XX st.): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: спец. 07.00.01 «Istorija Ukrai'ny» / O. Ju. Suchkova. – Donec'k, 2005. – 20 s.

Orlov V. M., Ph.D. in History, research assistant of research sector research and educational work, Poltava Air and Space Museum, Department of the Poltava Museum of Local Lore named after Vasyl Krichevsky (Ukraine, Poltava), vladlen-orlov@rambler.ru

The religious factor in the history of the formation of Ukrainian Donbass (XIX – the first third of the twentieth century) in the modern Ukrainian historiography

In this article analyzes the scientific works of domestic professional historians of the 1990s – beginning of the 21 century of the religious factor in the history of Ukrainian Donbass during of the 19 – the first third of the 20th century. The religion is a key social institution, so the interaction with public authorities and political strategy of state institutions of religion and the church is relevant. At the beginning of the 21 century in the Ukraine was the accumulation of modern historical research on the religious factor in the history of individual regions, including the Donbass. This requires a detailed analysis of diverse scientific and historical works from the history of religion and the Church of the Donbass region of the 19 – the first third of the 20th century.

It identified the most popular perspective in the study of the religious history of the Donbas. The attention to the special role of Orthodoxy in the formation of the religious map of this region and the dominance of scientific papers devoted to it Orthodox institutions.

Keywords: the government policy, Donbass, history, orthodoxy, religion, modern Ukrainian historiography, Ukraine, church.

УДК 392.5(477.83/.86)

Триняк Л. В.,
аспірантка, Прикарпатський національний
університет ім. Василя Стефаника (Україна, Івано-
Франківськ), efimova.7@mail.ru

ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ НА ПОКУТТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОГРАФІЧНІЙ СПАДЩИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Проаналізовано весільні записи другої половини ХІХ – початку ХХ ст., зроблені вітчизняними вченими-аматорами, що займалися збиральницькою та узагальнюючою роботою з даного питання. Зокрема, у дослідженні розглянуті розвідки М. Колцуняка, В. Равлюка, І. Волошинського, О. Голубовичевої, які у своїх працях висвітлювали родинну обрядовість. Їхні дослідження були записані на різних теренах Покуття, а саме в Коломийському, Снятинському, Городенківському повітах. На основі аналізу їхніх публікацій автор робить спробу визначити характерні риси покутського типу весільного обряду, розкриває основні етапи весільної обрядодії, а також простежує його локальні особливості, які побутували на Покутті.

Ключові слова: Покуття, Коломийський, Снятинський, Городенківський повіти, весільний обряд, традиції вітчизняні дослідники, локальні особливості.

Українське весілля є однією з найурочистіших і хвилюючих сімейних обрядових традицій. Саме тому весільна обрядовість завжди привертала увагу вітчизняних та зарубіжних вчених. Відзначимо, що у другій половині ХІХ ст. відбувалася систематизація та аналіз народознавчого матеріалу, з'являються перші ґрунтовні роботи з традиційної весільної обрядовості. Зокрема, це наукові публікації М. Колцуняка, В. Равлюка, І. Волошинського, О. Голубовичевої. На сьогодні є досить багато досліджень з весільної обрядовості з різних етнографічних районів України, проте весільні звичаї на Покутті та інші складові традиційної культури покутян залишаються маловивченими.

У кінці ХІХ ст. багато давніх елементів традиційної покутської обрядовості втрачаються. Причиною цьому були нові умови життя, цілеспрямована руйнівна діяльність радянської доби, відносно традиційної культури, що призвели до збіднення весільних обрядово-звичаєвих традицій. Для того, щоб відновити давні весільні традиції, треба скористатися джерельними записами давнього покутського весілля. Традиційний весільний обряд Покутського етнографічного району в